

BIOLOGIT IHMISESTÄ — TIEDETTÄ, IDEOLOGIA VAI POLITIIKKAA?

MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1978

Tammilehto, Olli: Kasvaako vihreillä niityillä rahaa? *Suomi* 14—15/1983 s. 32—33.

Taylor, Charles: *Hegel*, Cambridge University Press, Cambridge 1975.

Theunissen, Michael: *Gesellschaft und Geschichte, zur Kritik der kritischen Theorie*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin 1969.

Wallgren, Thomas: *Emancipation genom upplysning? — Habermas filosofiska intentioner och hans kunskapsintresseteori som bas för en kritisk samhällsteori*. (Filosofin lisensiaattityö, Helsinki 1985, julkaisematon. Säilytyspaikka, HY:n filosofian laitoksen kirjasto.)

Winch, Peter: *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*, Routledge & Kegan Paul, London 1958

Understanding a Primitive Society. Teoksessa *Winch: Ethics and Action*, Routledge & Kegan Paul, London 1972.

Wittgenstein, Ludvig: *Philosophical Investigations*, Blackwell, Oxford 1976.

STEVEN ROSE, R.C. LEWONTIN, LEON J. KAMIN: *Not in our genes. Biology, ideology and human nature. Pantheon (USA) 1984, Penguin (England) 1984.*

1.

Margareth Thatcherin ja Ronald Reaganin valtakaudet ovat merkinneet käännettä angloamerikkalaisen maailman tiederahoituksessa. Mutta mikäli kolmikkoa Steven Rose, Richard Lewontin ja Leon Kamin on uskominen, Atlantin akselilla voimistuneen uusoikeiston vaikutus tieteeseen ulottuu syvemmällekin, tutkimuksen ideologisiin lähtökohtiin sekä tuloksista vedettyjen johtopäätösten luonteeseen.

Kolmikko aloittaa vasta ilmestyneen kriittisen katsauksensa biologiseen determinismiin luvulla ”uusi oikeisto ja vanha determinismi”. Siinä he esittävät välittömän yhteyden biologisen determinismin uuden nousun ja poliittisten suhdanteiden muutosten välille: Uusoikeiston poliittinen voimistuminen on vastaus kapitalismin 60-luvulta lähtien ravistelleisiin kriiseihin, ja eräs oikeiston ideologian kulmakivistä on pyrkimys osoittaa maailman porvarillinen järjestys ihmisen biologisen perusluonnon määräämäksi. Oivallinen ase on biologisen determinismin vanha ajatuskulttuuri; termiä käytetään kirjassa kattokäsitteenä kuvaamaan kaikkia yrityksiä palauttaa ihmisen sosiaalinen käyttäytyminen biologiaan.

Kritiikki on painavaa. Kirjaa ei voi sivuuttaa kukaan, joka työskentelee biologisen/yhteiskunnallisen välitysongelmien parissa. Kirjoittajat ansaitsevat esittelyn: Steven Rose on neurobiologi ja tunnettu englantilaisen 60-luvulla syntyneen radikaalin tutkijaliikkeen vaikuttajana; *Tiede & edistyksen* lukijoille hänet esiteltiin haastattelussa numerossa 2/82. Richard Lewontin on evoluutiobiologi, peruskoulutukseltaan geneetikko, ja eräs populaatiogeneetiikan johtavista nimistä maailmassa. Leon Kamin on psykologi, joka on tullut tunnetuksi erityisesti älykkyyden periytymiseen liittyvistä kriittisistä kirjoituksistaan; hän esitti mm. ensimmäisiä epäileviä puheenvuoroja aikoinaan

laajaa arvostusta nauttineita Cyril Burtin kaksostutkimuksia kohtaan — sittemminhän Burtin aineistot osoittautuivat väärennöksiksi.

Kirjasta ei kuitenkaan voi olla yksinomaan haltioitunut. Jaksot biologisen determinismin konkreettista ilmenemismuodoista ovat painavia, mutta teoreettinen perusta herättää kysymyksiä.

2.

Kirjassa on kymmenen lukua. Näistä kolme ensimmäistä käsittelee biologisen determinismin politiikkaa sekä yleisiä historiallisia yhteyksiä porvarilliseen ideologiaan. Neljäs luku on siirtymä konkreettiin. Siinä esitetään yhteiskunnallisen eriarvoisuuden oikeuttaminen biologisen determinismin historialliseksi perusteemmaksi. Sen jälkeen seuraa viisi ajankohtaisia esimerkkejä käsittelevää lukua, teemoinaan älykkyyden periytyvyys, patriarkaatti, ns. käyttäytymishäiriöiden (esimerkiksi slummiäkövillan tai koululasten yliaktiivisuuden) suhde aivofysiologiaan, skitsofrenian periytyvyys, sekä sosiobiologia. Kymmenes luku on synteesi otsikon ”uusi biologia vastaan vanha ideologia”.

Konkreettiset jaksot ovat, kuten sanottu, kirjan paras anti, ja ne toki kattavat kaksi kolmannesta kokosivumäärästä. Etenkin älykkyyden periytymistä ja skitsofreniaa koskevia jaksvoja luin paikoitellen huiket pystyssä — siksi ratkaisevia teoreettisia ja metodologisia aukkoja kirjoittajat osoittavat näiden alojen vallitsevan viisauden päätelystä. Cyril Burtin tapausta käsitellään yksityiskohtaisesti, ja sen se toki ansaitsee; Burt seipitti kirjoituspöydän ääressä mukamas laajoihin identtisten kaksosten haastattelututkimuksiin perustuvia aineistoja, joiden nojalla hän väitti älykkyydosamäärän periytyvyyden olevan 77 %. Tieteelliset väärennökset eivät koskaan ole vaille yleisempää oirearvoa. Burt voidaan todeta ”rikolliiseksi” mutta kiintoisempaa on pohdita, miksi hänen väitteillään oli, ja on, niin laajalti vastakaikua psykologien ja perinnöllisyystieteilijöiden keskuudessa. Burtin jäljet näkyvät sitä paitsi edelleenkin. Väärennös

paljastui sitovasti vuonna 1976, ja sen jälkeen Burtin nimi on kadonnut arvonsa tuntevien tekijöiden lähdeluetteloista, mutta hänen tekaistut aineistonsa jatkavat elämänsä aina vuonna 1984 julkaistuja oppikirjoja myöten joko vailla lähdeviitettä tai toisen käden lainauksina.

Psykofarmakologiaa koskeva luku on toisenluonteinen jännityskerromus, joskin yhtä vaikuttava. Siinä kirjoittajat osoittavat, miten pelottavan heppoisilla perusteilla mielisairaaloissa, vankiloissa ja jopa kouluissa on sovellettu kemiallista lääkitystä häiriintyneiksi määritellyjen yksilöiden normalisointiin.

Sosiobiologiasta tekijät keskittyvät pääasiassa teorian loogiseen ja käsitteelliseen rakenteeseen pitäen kritiikkinsä kohteena E.O. Wilsonin alkuperäistä, vuonna 1975 julkaistua kirjaa *Sociobiology*. Kritiikki on perusteltua ja käsitteellinen erittely osuvaa, joskin se jättää kohteestaan ehkä liian eriyttämättömän kuvan. Sosiobiologian suoraviivaisimmat sovellutukset ihmiseen ja yhteiskuntaan ovat biologista determinismistä pahimmillaan, mutta sosiobiologiaan luetun tutkimuksen piirissä tehdään paljon muutakin: Eläinten sosiaalisen käyttäytymisen evoluutio on toki tärkeä biologisen tutkimuksen erityisalue.

Kirjan konkreettista jaksoista patriarkaatille omistettu on yleisluonteisin ja siksi myös kevyin. Sitä lukiessani kaipaasin enemmän ja systemaattisempia esimerkkejä biologian tavoista käsitellä ihmisen sukupuolisuuuutta ja sukupuolien suhteita. Hiuksinanostattavaa aineistoa on tarjolla aivan riittävästi, sitä on kootuna esimerkiksi Ruth Bleierin tuoreeseen tekstiin *Science and gender* (Pergamon Press 1984; tämä mainoskatkona).

Tässä lyhykäisestii esiteltynä kirjan ihmisbiologinen sisältö. Se nostaa esiin ensimmäisen teoreettisen ongelman: Kestääkö näin erilaisten asioiden niputtaminen saman yleisnimikkeen, "biologisen determinismin", alle? Mielestäni ei kestä: tarvittaisiin vivahteikkaampaa ja erittelevämpää teoreettista taustaa, jonka perusteella arvioidaan ihmisbiologian eri tutkimussuuntia. Välittömimmin tämä ongelma ilmenee

taipumuksena nimettömään niputtamiseen: "Biologiset deterministit" esiintyvät liian monessa yhteydessä lauseiden subjekteina ilman täsmennyksiä — kirjan marginaaliin ilmestyy valitettavan monessa kohdin lukijan kyllästynyt kysymys, "keitä he ovat?".

3.

Teoreettiset ongelmat palautuvat pohjimmitaan itse käsitteen biologisen determinismin määrittelyyn. Se jää luvattoman kevyeksi; järjestelmällisen kehittelyn sijasta kirjoittajat vetoavat liian helposti illustratiivisiin esimerkkeihin, jotka usein on otettu sanomalehtiteksteistä. Toki lehtien heijastama tiedotusvälineiden mytologia on tärkeä ilmiö, mutta ei siitä teoreettisen kritiikin kohteen määrittäjäksi ole. Avaintermien määrittelylle on annettu kirjassa tilaa yksi sivu, ja sen havainnollistavaa viitteinä ovat Guardianin nimeäön artikkeli Englannin vuoden 1981 slummimellakoiden syistä sekä katkelma silloisen sosiaaliministeri Patrick Jenkinsin näihin työssäkäyntiä koskeneesta puheesta vuodelta 1980. Tätä edeltää puolen sivun verran kirjan toisen avainkäsitteen, reduktionismin, määrittelyä. Voiko kukaan kuvitella, että reduktionismista saa puoleen sivuun mahtumaan muuta kuin kaikkein kuluuimmat osa/kokonaisuus-pyörikyset?

Puute on kirjan teoreettisen perustan kannalta vakava. Seuraus on, että tosiasiaassa tekijöiden käsite "biologinen determinismi" määrittäytyy ostensivisesti, niiden esimerkkien kautta, joiden yhteydessä siihen tekstin eri osissa viitataan. Lukija jää ihmettelemään, ovatko esimerkiksi sosiobiologiaan varauksellisen kiinnostuneesti suhtautuvat geneetikot "biologisia deterministejä" samassa mielessä kuin Guardianin anonyymi toimittaja tai Thatcherin entinen ministeri. Jos eivät ole (kuten kaiken kohtuuden mukaan pitäisi mielestäni ajatella), niin miten tätä eroa voi tämentää? Rose-Lewontin-Kamin eivät anna tämentämislle aineksia.

Kirjan peruskäsite siis hajoaa käsiin — tai pikemminkin, siitä muo-

dostuu kehä: biologisia deterministejä ovat ne, jotka kannattavat biologista determinismia, ja biologinen determinismi on sitä, mitä biologiset deterministit kannattavat.

Kirjan historialliset jaksot eivät tätä käsitteellistä epäselvyyttä korjaa, pikemminkin päinvastoin. Luvussa "The politics of biological determinism" todetaan (s. 18): "Biologinen determinismi on siis inhimillisen elämän reduktionistista selittämistä, jossa kausaalisuusnueolet kulkevat geneeistä ihmisiin ja ihmisistä ihmisyyteen. Mutta se on enemmän kuin pelkkä selitystapa: se on politiikkaa." Näin suoraviivaisia väitteitä lukiessani nielaesen kahdesti. Poliitikan, ideologian ja tieteen rajat ovat veteen vedettyjä, mutta ei niitä silti yhtäläisyysmerkeiksi voi muuttaa. Kun kansallissosialisteja karrikoiva National Front on Englannissa vedonnut sosiobiologiaan, on kyse varmaankin poliitiikasta, ja sama astinlauta on ehkä USA:n viranomaisilla, jotka ehkäisevät vankilamellakoita pumppaamalla vangit täyteen psykofarmakologisia lääkkeitä. Mutta entä (vedotakseni aiempaun esimerkkiin) sosiobiologiaan varauksellisen kiinnostuneesti suhtautuvat geneetikot?

Tasot sekoittuvat ja vivahteet puuttuvat jaksossa, joissa käsitellään biologisen determinismin historiallisia taustoja. Kovin oikeiksi ovat kirjassa esitetyt kannat esimerkiksi determinismin yleisistä yhteyksistä porvarilliseen ideologiaan; tätä käsittelevän luvun otsikko on "Bourgeois ideology and the origin of determinism". Jaksoja lukiessa syntyy sellainen kuva kuin kapitalismi olisi porvariston tietoisesti tuotama, ja tämän ideologiseksi perustelemiseksi on tarvittu determinismi yleensä ja biologinen determinismi erityisesti. Sivulla 68 vedetään yhden virkkeen historiallinen linja Pariisiin kommunistien vuoden 68 kapinoihin ja todetaan: "Biologisen determinismin ideologia on kehitetty juuri vastaamaan itseoikeutuksen tarpeeseen ja estämään yhteiskunnallista epäjärjestyä."

Kirjoittajien suurta historiallista linjaa vasten biologisen determinismin uusien virtausten tiukka kytkentä päivänpolitiikkaan vaikuttaa lähes ristiriitaiselta. Uuden aallon

synty sijoitetaan nimettyyn Arthur Jensenin artikkeliin vuodelta 1969 *Harvard Educational Review*'ssa — ehkäpä näkökulmaan vaikuttaa se, että kaksi tekijöistä työskentelee Harvardissa? Toisella tavoin ärsyttävän yksioikoinen on toteamus Francis Crickin molekyylogeneettiin töihin perustuvasta perinnöllisyystieteen ns. keskeisdogmista (jonka mukaan informaatiota välittyy ainoastaan nukleiinihapoista proteiineihin, mutta ei päinvastaiseen suuntaan) (s. 59): ”Crickin metafora oli sopivin 1960-luvun sofistikoituneiden talouksien oloissa, joissa tuotannon pohtiminen oli vähentymässä suhteessa kontrollin ja johtamisen pohdintaan.”

Näin keveillä vedoilla ei todellakaan pitäisi maalata jonkin tieteenalan piirissä laajalti hyväksytyjen perustavien teorioiden yhteiskunnallisia kytkentöjä.

4.

Välitysten puuttuminen on siis kirjassa esitetyn tiede-ideologia-politiikka ketjun keskeinen heikkous. Kirjoittajien omaksuma — tai ainakin tekstin heijastama — näkemys on, paradoksaalisesti, reduktionistinen: Tiede palautetaan politiikkaan ja ideologiaan (joiden ero jää erinomaisen hämäräksi), olivatpa kyseessä porvariston nousua hallitsevaksi luokaksi kuvastava historiallinen kaari tai päivänpolitiikan muuttuvien voimasuhteiden mukaan vaihtuvat suhdanteet.

Tämä vie biologista determinismistä vastaan kohdistetulta kritiikiltä terää. Kritiikki ei kommunikoi — sitä on hyvin vaikea suhteuttaa teieteelliseen keskusteluun, jota sitäkin sentään esimerkiksi sosiobiologian teemoista käydään. Tutkija voi(nee) vakuuttua siitä, että hänen aiemmin omaksumansa kanta on virheellinen, jos vasta-argumentit ovat riittävän painavat. Mutta kuka pa myöntäisi olevansa Thatcherin tai Reaganin ideologinen (joskin tahdoton ja hyväätarkoitava) agentti?

Toisin sanoen, E.O. Wilson ei ole sosiobiologiassaan väärässä siksi, että Thatcherin ministeri voi nojautua hänen teoriaansa, vaan siksi, että teoria ei kestä yhteiskunnalli-

sen eikä liioin biologisenkaan tietämyksen painetta.

Kritiikin tasot on kyettävä eriyttämään. Reduktionismi ja biologisen determinismi toki ovat biologisessa tutkimuksessa vallitsevia, ja kritiikkiä kaipaavia virtauksia. Niiden taustana olevat ja niitä kantavat käsitteelliset struktuurit, ajatustavat, tutkimusperinteet (vaihtoehdoisia lähestymistapoja on useita) tulisi penkoa esiin paljon tarkemmin ja vivahteikkaammin kuin kolmikko Rose—Lewontin—Kamin tekee. Luonnontieteen käsitteet ja ajatusmallit ovat sitovia ja viekkaita yhtä lailla kuin yhteiskuntatieteenkin, ja siksi myös luonnontieteiden teoreettisen kehityksen on kirjoitettava koko ajan omaa historiaansa, otettava mittaa voimassa olevista ajatustavoista tunkeutessaan niiden läpi uusiin ja toivottavasti parempiin (vaikka tämä tapahtuu näennäisesti hitaammassa tempossa kuin yhteiskuntatieteissä).

Eritoten tämä pätee ihmistä tutkiviin luonnontieteen aloihin nähden. On hyvin kyseenalaista, voiko ihmistä pitää missään mielessä puhtaana perustutkimuksen kohteena; ihminen tutkimuskohteena on aina vallitsevan käsitteellisen harson peitossa. Foucaultin ihmistieteen diskurssit vaikuttavat ihmisbiologiaankin. Biologinen determinismi on tärkeä ulottuvuus ihmistä koskevien tutkimusperinteiden arkeologiassa, ja sillä on epäilemättä ajoittain ollut keskeisen tärkeitä poliittisia ulottuvuuksia, mutta kyse on silti monista eri diskursseista, joiden spesifit yhteydet tulisi avata.

5.

Huomaan kritiikkini muodostuneen sangen kovasanaisiksi. Tämä ei merkitse, etteikö *Not in our genes* kuuluisi painavimpaan luokkaan biologista determinismistä käsitteleviä tekstejä. Kirjan teoreettinen perusta on mielestäni hatara, mutta voihan asian nähdä toisinkin päin: Biologisen determinismin kritiikin aineksia on nyt huomattava määrä koottuna yksien kansien väliin. Jatkettakoon tästä. Porvarillisen tieteen kritiikki kun on pähkinä, jonka sivuitse radikaaleilla tutkijoilla

ei ole kulkua ja joka on jäänyt loppullisesti halkaisematta muiltakin kuin kolmikolta Rose—Lewontin—Kamin.

Yrjö Haila